

مدیریت تالاب‌ها

www.ketab.ir

مؤلف

دکتر مسعود باقرزاده کریمی

انتشارات پیک اندیشه آموزگار

مدیریت تالاب‌ها

نویسنده: دکتر مسعود باقرزاده کریمی / ناشر: پیک اندیشه آموزگار

صفحه آرای: اعظم نجفی / تولید فنی: مجید مبشری

قیمت: ۱۸۰۰۰ تومان / شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۲۷۱۰-۲-۳

چاپ: رفاه / لیتوگرافی: پارسیان

چاپ اول: ۱۳۹۳

سرشناسه: باقرزاده کریمی، مسعود، ۱۳۴۵
عنوان و نام پدیدآور: مدیریت تالاب‌ها / مسعود باقرزاده کریمی
مشخصات نشر: تهران، پیک اندیشه آموزگار، ۱۳۹۳
مشخصات ظاهری: ۲۱۴ ص.؛ مصور (بخش رنگی)، جدول (بخش رنگی) / مودار (بخش رنگی).
شابک: ۱۸۰۰۰۰ ریال: ۹۷۸-۶۰۰-۹۲۷۱۰-۲-۳
وضعیت فهرست نویسی: فیا
یادداشت: کتابنامه: ص {۱۸۸} - ۱۹۳ نمایه
موضوع: تالاب‌ها / بوم‌شناسی تالاب / تالاب‌ها-ایران / تالاب‌ها-ایران-
رده بندی کنگره: ۱۳۹۳ م ۴ ۱۳۹۳/۳/ب QH۸۷
رده بندی دیویی: ۳۳۳/۹۱۸
شماره کتابشناسی ملی: ۳۵۰۵۶۸۶

دفتر مرکزی انتشارات: خیابان آزادی، خیابان بهبودی، بالاتر از تقاطع نصرت، کوچه امیر، پلاک ۱۸، طبقه دوم

تلفن: ۶۶۰۸۶۱۰۵-۰۹۱۹۶۰۸۰۰۲۰

حق چاپ محفوظ است

تشکر و قدردانی

بدون شک خلق چنین آثاری که با منابع و داده‌های متنوع در علوم مختلف طبیعی و جغرافیا برقرار دارد و ارائه مستندات فراوان از سطح کشور بدون تکیه به دستاوردهای کارشناسان و مدیران دست‌اندرکار بخشهای مختلف منابع آب و خاک و مناطق حفاظت شده بویژه تالاب‌ها امکان‌پذیر بوده و وابسته است که با ذکر نام افرادی که نقش موثری در شکل‌گیری این اثر داشته‌اند قدردانی‌های لازم را بجا آورده و تسلیح کنیم. هر چند که حمایت کنندگان آثار مصنوعی هیچگاه به دنبال نافع شخصی و زودگذر نیستند و همیشه در ارزش‌های ملی و علمی حاصل از اشاعه این کتاب در بین مردم سهیم خواهند بود.

آقای دکتر احمد علی کیخا معالی‌مقام محترم محیط زیست طبیعی سازمان حفاظت محیط زیست؛ آقای مهندس اسماعیلی مدیرعامل محترم موسسه ماسین مشاور آبساران و همکاران ایشان به دلیل حمایت‌های بی دریغ مادی و فنی برای چاپ کتاب؛

آقای دکتر ناصر مقدسی قائم مقام محترم سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور؛ مدیران کل محترم حفاظت محیط زیست کلیه استان‌های کشور بویژه استان‌های آذربایجان غربی و شرقی، خوزستان، سیستان و بلوچستان، چاب‌حال و بختیاری، گیلان، گلستان، مازندران، هرمزگان، فارس و کردستان؛

خانم مهندس آرزو اشرفی‌زاده رئیس گروه تالاب‌ها دفتر زیستگاه‌ها و امور مناطق سازمان حفاظت محیط زیست؛

دکتر علی‌بالی رئیس گروه محترم جغرافیایی دفتر زیستگاه‌ها و امور مناطق سازمان حفاظت محیط زیست؛

همسر و فرزندانم که همیشه با صبر و بردباری و تشویق اینجانب همواره پشتیبان روحی خوبی برای بنده بوده‌اند.

... درباره نویسنده

مدرک فوق لیسانس در سال ۱۳۷۳ به عنوان عضو هیات علمی گروه خاکشناسی دانشگاه تبریز و سپس رئیس بخش آبخیزداری و عضو هیات علمی مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی آذربایجان شرقی مشغول به خدمت شدم. همکاری من با سازمان حفاظت محیط زیست از سال ۱۳۷۷ شروع شد و تاکنون نیز ادامه دارد. برای مدت بیش از یکسال کارشناس مسئول بخش جغرافیایی و بیش از ۱۰ سال کارشناس مسئول تالابها را به عهده داشته و از سال ۱۳۹۰ به این سمت به عنوان معاون امور تالابهای دفتر زیستگاه‌های مهم و مناطق سازمان حفاظت محیط زیست مشغول بکار هستم و تاکنون بمدت ۱۴ سال است که بصورت مستقیم در حوزه تالابها بویژه منابع فیزیکی تالابها و مدل‌های مدیریتی آن فعالیت می‌کنم.

۲۵ شهریور ۱۳۴۵ در محله مارالان تبریز به دنیا آمدم. تحصیلات ابتدایی و متوسط را در شهرهای کرمانشاه، مراغه و تبریز به پایان رسانده و در سالهای ۱۳۶۶، ۱۳۶۸ و ۱۳۷۲ به ترتیب از فوق دیپلم علوم زراعی دانشکده کشاورزی ساری، مهندسی خاکشناسی دانشگاه تبریز و مهندسی آبخیزداری دانشگاه تربیت مدرس فارغ‌التحصیل شدم.

فعالیت‌های تخصصی من از سال ۱۳۷۰ و زمانی که برای اولین بار معاونت آبخیزداری وزارت جهاد کشاورزی شکل گرفت و با همکاری با آن معاونت آغاز گردید. پس از اخذ

در سال ۱۳۸۷ دوره دکتری پژوهشی را در آکادمی ملی علوم کشور آذربایجان آغاز کرده و در سال ۱۳۹۱ از دانشکده جغرافیا با گرایش هیدرولوژی آبهای داخلی فارغ التحصیل شدم. در حدود ۲۳ سال فعالیت حرفه‌ای در کمیته‌ها و کارگروه‌های متعدد ملی و بین‌المللی همکاری نموده و عضو تیمهای کارشناسی مذاکره کننده فنی مسائل آب و محیط زیست شورای عالی همسایه در سازمان ملل بویژه در مسائل تالابهای هامون با کشور افغانستان و قزاقستان، راه‌آبه‌ایم با کشور عراق بوده‌ام. اینجانب دانشجوئی در تدوین و اجرای مواد قانونی محیط زیستی تالاب‌های ۵ ساله سوم، چهارم و پنجم تدوین آیین‌نامه‌های مربوطه داشته‌ام.

دهها ترم تدریس دروس آبخیزداری، هیدرولوژی، فرسایش خاک، منابع آب، اکوتوریسم و ... و راهنمایی و مشاوره چندین پایان‌نامه کارشناسی ارشد و دکتری در کارنامه علمی من وجود دارد.

آثار چاپ شده متعددی از من وجود دارد که برخی در منابع مورد استفاده این کتاب در انتهای آن ذکر شده است و بسیاری دیگر بصورت مقالات و گزارش‌ها در ژورنالهای داخلی و خارجی چاپ گردیده است. همچنین وبلاگ شخصی اینجانب نیز تحت عنوان تالابهای ایران تعدادی از گزارشهای من را

در اختیار عموم قرار داده است. در حال حاضر تعدادی از مسئولیت‌های تخصصی اینجانب عبارتند از:

- معاون امور تالابهای دفتر زیستگاهها و امور مناطق سازمان حفاظت محیط زیست؛
- مرجع ملی کمیته علمی و فنی کنوانسیون رامسر؛
- عضو انجمن‌های علمی پژوهشی آبخیزداری و سطوح آبیگر باران؛
- رئیس کمیته محیط زیست ستاد احیاء دریاچه ارومیه؛
- رئیس کمیته ملی کنوانسیون رامسر؛
- عضو هیئت داوران انتشارات اسپرینگر؛
- عضو سازمان مردم نهاد بین‌المللی (Ramsar Center Japa) RC؛
- مدیر اجرایی پروژه مدیریت اکولوژیک تالاب انزلی (پروژه مشترک با سازمان همکاری‌های بین‌المللی کشور ژاپن JICA

فهرست

پیش گفتار ۱۷

مقدمه ۲۱

فصل اول

شناخت تالاب‌ها ۲۳

پیش‌کار ۲۵

مبانی تالاب و بوم‌های تالابی ۲۵

طبقه‌بندی تالاب ۳۱

ارزش‌ها و کاربردهای بوم‌های تالابی ۳۹

جایگاه حقوقی و مقررات ملی بین‌المللی تالاب‌ها ۴۸

مقررات ملی مدیریت تالاب ۴۸

فصل دوم

تالاب‌های ایران ۶۵

ویژگی‌های طبیعی و پراکنش جغرافیایی تالاب‌های ایران ۶۷

کارکردها، ارزش‌ها و خدمات تالاب‌های ایران ۷۳

روند تغییر و تحولات کمی و کیفی تالاب‌های کشور در دهه‌های اخیر ۷۷

روند و عوامل تغییر و تحولات در تالاب هورالعظیم ۸۳

درس‌های تلخ دریاچه آرال ۹۵

فصل سوم

تبیین عوامل ۱۰۱

پایداری و ناپایداری تالاب‌ها ۱۰۱

عوامل طبیعی شکل‌گیری و تغییرات تالاب‌ها ۱۰۳

پدیده زمین لغزش‌ها ۱۰۶

نیروهای ساحلی ۱۰۶

طوفان‌های شن در مناطق بیابانی ۱۰۶

خشکسالی‌ها و تغییرات اقلیم ۱۰۷

عوامل اقتصادی و تغییرات کاربری اراضی در محیط‌های تالابی و حریم آن‌ها.....	۱۱۶
طرح‌های توسعه.....	۱۱۸
پروژه‌های سدسازی	۰۲۱
طرح‌های انتقال آب بین حوزه‌ای.....	۱۲۶
عوامل اجتماعی فرهنگی تالاب‌ها.....	۱۳۰
وامل مدیریتی تالاب‌ها.....	۱۳۲
ریت‌های نسبی کشور برای ایجاد پایداری در تالاب‌ها	۴۳۱
ملاحظات فنی مدیریت تالاب‌ها.....	۱۳۷
۱- تأمین نیازهای تالاب‌ها.....	۱۳۷
۲- تعیین ارزش و حریم تالاب‌ها.....	۱۴۳
۳- ناحیه بندی تالاب‌ها.....	۱۵۰
۴- مدل ناحیه بندی IUCN.....	۱۵۸
۵- مدل ناحیه بندی.....	۱۵۸
۶- پایش و ارزیابی تالاب‌ها.....	۱۵۸
۷- ایجاد تالاب‌های مصنوعی	۱۶۳
۹- شالیزارها.....	۱۶۸
۱۰- ایجاد تالاب‌های شهری.....	۱۶۹
۱۱- کانال‌های آب.....	۱۷۰
۱۲- رویکردهای نوین مدیریت تالاب‌ها (مدیریت زیست‌محیطی).....	۰۷۱
منابع.....	۱۸۳
پیوست.....	۱۸۹

فهرست جدول ها

جدول (۱-۱) انواع تالاب های ساحلی دریایی.....	۳۶
جدول (۱-۲) انواع تالاب های مصنوعی	۳۷
جدول (۱-۳) انواع تالاب های داخل خشکی	۳۸
جدول (۱-۴) تقسیم بندی کلی ارزش های اقتصادی تالاب ها [Barbier, ۱۹۷۷].....	۴۰
جدول (۱-۵) فهرست رامسر سایت های ایران.....	۶۹
جدول (۲-۱) نتایج مطالعات بانک جهانی از خسارات وارده به تالاب های ایران در سال ۲۰۰۲ میلادی.....	۷۷
(صراف، ۱۳۸۴).....	۷۷
جدول (۳-۱) مساحت خشک شده تالاب کشور در تابستان ۱۳۹۱.....	۱۰۹
جدول (۳-۲) میزان تغییر کاربری های مسطح به اراضی شهری و ساخته شده در حوضه آبخیز تالاب انزلی	۱۲۲
جدول (۳-۳) سیر تحول در طراحی سدهای بند در جهان.....	۱۲۴
جدول (۳-۴) مشخصات طرح های انتقال بین حوضه های کشور	۱۲۷
جدول (۳-۵) وضعیت بهره برداری از آب های زیر زمینی در حوضه های آبریز اصلی کشور	۱۳۱
جدول (۴-۱) مقایسه رویکردهای تعیین نیاز آب زیست محیطی تالاب ها.....	۱۳۷
جدول (۴-۲) فعالیت های مجاز نواحی مختلف تالاب انزلی در پروژه مدیریت اکولوژیک تالاب انزلی - ۱۳۹۰	۱۵۶
جدول (۴-۳) تنوع زیستی شناسایی شده شالیزارهای کشور ژاپن (Keizi Kikyo II).....	۱۶۱
(ed., ۲۰۱۰).....	۱۶۱

فهرست شکل‌ها

- شکل (۱) موقعیت رامسر سایت‌های ایران..... ۶۸
- شکل (۲) موقعیت تالاب‌های مهم کشور در محدوده حوضه‌های آبریز اصلی کشور..... ۷۲
- شکل (۳) موقعیت تالاب‌های هامون در دشت سیستان و مرز ایران و افغانستان..... ۷۸
- شکل (۴) حوضه آبریز رودخانه هیرمند که ۸۵٪ آن در خاک افغانستان قرار دارد..... ۷۹
- شکل (۵) تالاب‌های هامون در سال ۱۳۸۴ - (I.R. Iran Report, ۲۰۰۵)..... ۸۰
- شکل (۶) تالاب‌های هامون در ۱۳۹۲ - (I.R. Iran Report, ۲۰۰۵)..... ۸۰
- شکل (۷) جهت دشت طوفان‌های شن در منطقه سیستان..... ۸۱
- شکل (۸) محل (۹) هورالعظیم و تالاب‌های بین النهرین در ۲۰۰۰ هورالعظیم و تالاب‌های بین النهرین در ۱۳۷۳..... ۸۳
- شکل (۱۰) پارک ملی پناهگاه حیات وحش بختگان (رویان ۱۳۹۰)..... ۸۵
- شکل (۱۱) تصاویر ماهواره‌ای از دریاچه ارومیه در سال‌های ۱۳۷۴، ۱۳۸۶ و ۱۳۹۱..... ۸۸
- شکل (۱۲) نمودار روند تغییرات تراز سطح دریاچه ارومیه بین سال‌های ۱۳۴۴ تا ۱۳۹۰..... ۸۹
- شکل (۱۳) برداشتهای بیرویه از آب‌های زیرزمینی دشت‌های کشاورزی حوضه آبریز ارومیه و موقعیت دشت‌های ممنوعه آن..... ۹۲
- شکل‌های (۱۴ و ۱۵) وضعیت تالاب‌های شورگ، بلبل، سنلو و یادگارلو قبل و بعد از اجرای دایک و زهکش..... ۹۳
- شکل (۱۶) تغییرات سطح دریاچه آرال در سال‌های ۱۳۸۹ و ۲۰۰۸ میلادی..... ۹۶
- شکل (۱۷) تصویر ماهواره‌ای مارس ۲۰۱۰..... ۹۸
- شکل (۱۸) تالاب بطور کلی تحت تاثیر آب‌های سطحی است..... ۱۰۴
- شکل (۱۹) تالاب بطور کلی تحت تاثیر آب زیرزمینی است..... ۱۰۴
- شکل (۲۰) تالاب بطور کلی تحت تاثیر جزر و مد دریا است..... ۱۰۵
- شکل (۲۱) تالاب بطور کلی تحت تاثیر بارش‌های مداوم مناطق حاره‌ای است..... ۱۰۶
- شکل (۲۲) تالاب ساحلی گمیشان (شرق خزر)..... ۱۰۷
- شکل (۲۳) موقعیت تالاب‌های بین النهرین در سال‌های ۱۹۷۳ میلادی..... ۱۱۰
- شکل (۲۴) تصویر لندست از خشک شدن بیش از ۸۵٪ تالاب‌های بین النهرین..... ۱۱۱

- شکل های (۲۵) و (۲۶) تصویر ماهواره لندست از وضعیت تالاب های بین النهرین..... ۱۱۳
- شکل های (۲۷ و ۲۸) شدت و وسعت گسترش گردوغبار در ناحیه غربی و شرقی کشور..... ۱۱۵
- شکل (۲۹) تصویر ماهواره ای ۱۸ ژوئن ۲۰۰۸ میلادی از منطقه بین النهرین و غرب ایران..... ۱۱۶
- شکل های (۳۰) و (۳۱) تعداد کانون های تولید گرد و غبار در سال های ۱۳۶۳ و ۱۳۸۷..... ۱۱۷
- شکل (۳۲) کاربری اراضی سال ۱۳۵۴ سنجنده MSS - بالی، ۱۳۹۱..... ۱۱۹
- شکل (۳۳) کاربری اراضی سال ۱۳۸۶ سنجنده TM - بالی ۱۳۹۱..... ۱۱۹
- شکل (۳۴) توسعه بندر نفتی امیرآباد در جوار تالاب لپوزاغمرز و میانکاله..... ۱۲۰
- شکل (۳۵) مزارع پرورش ماهی در داخل پارک ملی و رامسر سایت بوجاق کیشهر..... ۱۲۱
- شکل (۳۶) تالاب های انک جهانی در مورد سدهای مختلف احداث شده در جهان در فاصله سال های ۱۹۶۰ تا ۱۹۸۵..... ۱۲۵
- شکل (۳۷) موقعیت طرح های انتقال بین حوزه های کشور..... ۱۲۸
- شکل (۳۸) درخت مشعلات تالاب های ایران..... ۱۳۳
- شکل (۳۹) درخت مدیریت پایدار گرد و غبار تالاب های ایران..... ۱۳۶
- شکل (۴۰) چارچوب اجرایی برای تعیین اختصاص نیاز آبی اکوسیستم ها..... ۱۴۲
- شکل (۴۱) حوضه آبخیز (حریم هیدروتوریک) تالاب انزلی - طرح جامع مدیریت حوضه آبخیز تالاب انزلی - سازمان حفاظت محیط زیست و حوضه آبخیز - ۲۰۰۸ میلادی..... ۱۴۷
- شکل (۴۲) حریم اکولوژیکی تالاب شامل مرز و زیرگاه های با فصل تالاب می گردد..... ۱۴۸
- شکل (۴۳) حریم اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مستقیم تالاب..... ۱۴۹
- شکل (۴۴) نقشه ناحیه بندی منطقه ارژن و پریشان..... ۱۵۱
- شکل (۴۵) ناحیه بندی بروش تلفیقی در تالاب انزلی - پروژه مدیریت اکولوژیک تالاب انزلی..... ۱۵۵
- شکل (۴۶) ناحیه بندی دریاچه پریشان با روش (IUNC)..... ۱۵۹
- شکل (۴۸) چرخه مدیریت تطبیقی تالاب ها..... ۱۶۱
- شکل (۴۹) ایجاد تالاب های مصنوعی در مسیر جریان رودخانه..... ۱۶۵
- شکل (۵۰) ایجاد تالاب های مصنوعی در حاشیه جریان رودخانه..... ۱۶۵
- شکل (۵۱) شمای کلی تالاب هایی که ورودی آنها بصورت جریانهای افقی از سطح می باشد..... ۱۶۶
- شکل (۵۲) شمای کلی تالاب هایی که ورودی آنها بصورت جریانهای عمودی می باشد..... ۱۶۶

- شکل (۵۳) طرح شماتیک از تالاب‌های مصنوعی ساحلی..... ۱۶۷
- شکل (۵۴) اولین شالیزار ثبت شده در کنوانسیون رامسر ژاين ۲۰۰۵ میلادی..... ۱۶۹
- شکل (۵۵) دیاگرام ساده ای از تعريف نوين زیست بوم..... ۱۷۱
- شکل (۵۶) رویکرد سیستمی تلفیق و هم افزایی اصولی و منطقی زیر سیستم‌های طبیعی..... ۱۷۴

• پیش‌گفتار

پرداختن به گذشته‌های خیلی دور که اغلب با تعاملات مدبرانه ای برای همزیستی با تالاب‌ها همراه بود صرف نظر کنیم، شاید بتوان نقطه عطف رویکرد خردورزانه به مقوله تالاب‌ها در عصر حاضر در کشور را مصادف با انعقاد کنوانسیون جهانی حفاظت از تالاب‌ها در سال ۱۳۴۹ (۱۹۷۱) در شهر زیبای رامسر دانست.

اما این نگاه عالمانه به ارزش‌ها و کارکردهای تالاب‌ها در این ۴۴ سال گذشته دچار نوساناتی شد که بخش‌هایی از تالاب‌های کشور در این مسیر قربانی تغییر دیدگاه‌های مدیریتی و بالاخره تغییر رفتارها شده و خسارات هنگفت مادی و معنوی از این رهگذر به کشور و حتی به منطقه وارد شده است.

بخش عمده‌ای از زیادتی از تالاب‌ها مانند سایر منابع طبیعی بومی، گلی، مرتعی، کوهستانی، دریایی و کوهی کشور مسیر توسعه افسار گسیخته، فرصت طلبانه افراد سودجو در دوران پس از انقلاب جنگ‌خاندان سوز عراق علیه ایران و بالاخره تحرکات غلیبی در ۴ دهه گذشته از بین رفته است.

به طور ویژه نیز در ۳ دهه گذشته اجرای طرح‌های ویرانگر زهکشی تالاب‌ها که با هدف استحصال زمین برای فعالیت‌های کشاورزی و در قالب طرح‌های ملی صورت می‌گرفت،

کشور ایران و تمدن باشکوه آن در طول تاریخ جد هفت هزار ساله خود برخلاف اغلب تمدن‌های بشری که در کنار رودهای بزرگ و جلگه‌های حاصلخیز بناوا شکل گرفتند، در بیابان‌های پارس رشتن کرد مدیریت عالمانه زیست بوم‌های بیابان خود را از جمله تالاب‌ها و رودخانه‌ها به باورگی نداشتند و ادامه داد. بعبارت دیگر ایرانیان توانستند تمام زوایای زندگی خود از جمله کشاورزی، معماری، توسعه شهرها و فرهنگ خود را با ظرفیت‌ها و محدودیت‌های طبیعی سرزمین منطبق نماید که یکی از مثال‌های بارز آن توسعه قنوات در کشور است.

مصادق‌ها و دلایل تاریخی در این زمینه فراوان است، لیکن در این مقوله به آن پرداخته نمی‌شود. باشد که عمر و توفیقی باشد برای تدوین اثری تحقیقی و علمی در این زمینه، سیر تاریخی نگاه عالمانه به تالاب‌ها و استفاده پایدار از این زیست بوم‌های پرارزش در کشور دارای فراز و نشیب‌هایی بوده است که اگر از

توسعه سدسازی و انتقال آب بین حوزه‌ای که بدون در نظر گرفتن حقایق تالاب‌های پایین دست یکی پس از دیگری به اجرا گذاشته می‌شد و بالاخره گسیل شدن آب‌های آلوده به انواع مواد شیمیایی و بیولوژیکی و رسوبات آلی از فرسایش اراضی شیبدار جنگلی و رنج بی‌سوی تالاب‌ها، ضربات مهلکی شدند بر در نیمه جان تالاب‌ها که در اثر تغییرات اقلیم افزایش فاضلاب برای آب بشدت تحت استرس آن بودند.

به نظر من سال‌ها نوار پنا به دلایل زیر سال‌های اخیر را نقطه عطف در سرنوشت تالاب‌های کشور در نظر می‌گیرم:

امروزه دانش بشر در سطح جهانی و به دنبال آن در سطح ملی نسبت به ارزش‌ها و کارکردهای تالاب‌ها بسیار گسترش یافته است، بطوریکه از زمان انعقاد کنوانسیون رامسر در سال ۱۹۷۱ تاکنون ۱۶۸ کشور به این کنوانسیون ملحق شده و بسرعت قوانین و مقررات ملی و تعاملات اقتصادی و اجتماعی خود را در جهت حفظ و احیاء تالاب‌ها و حتی ایجاد تالاب‌های جدید متحول نموده‌اند. امروزه کلیه جنگل‌های حرا و صخره‌های مرجانی در جهان حفاظت شده هستند. در سطح ملی نیز تحولات شگرفی نسبت به گذشته رخ داده است. در حال حاضر الویت تخصیص آب در برخی از

حوزه‌های بحرانی کشور پس از شرب بجای کشاورزی محیط‌زیست و بویژه تالاب‌ها شده است. قوانین و مقررات متعددی برای حفظ تالاب‌ها، مدیریت یکپارچه حوضه‌های تالابی و جلوگیری از تغییر کاربری و بهره‌برداری ناپایدار تالاب‌ها وضع شده است.

در سطح علمی و فن‌آوری نیز پیشرفت‌های قابل توجهی در سطح جهانی و ملی صورت گرفته است و در حال حاضر رشته‌های متعددی در دانشگاه‌های کشور دروس مربوط به تالاب‌ها را تدریس می‌کنند و پایان‌نامه‌های متعددی در سطح فوق لیسانس و دکتری در زمینه‌های مختلف تالابی در دست تدوین می‌باشد.

توقعات و انتظارات عموم جامعه نیز گسترش وسیعی یافته است و دیگر در سطح جامعه با نگرانی فزاینده‌ای نسبت به تالاب‌ها مواجه هستیم. نیازهای اولیه بشر نظیر آب و خوراک و درآمد و ... از دست بوم‌های پشتیبانی کننده بخش مهمی از نوع زیستی آبزی، کنارآبزی و خشکی را از دست می‌دهند و جاذبه‌های طبیعی تالاب‌ها به هم بخش جنبه‌های معنوی انسان و جلوه‌های تالابی را سوژه‌های با ارزش طبیعت گردی، عکاسی، نقاشی، آرامش روح و روان و ... می‌دانند. در حال حاضر دهها سازمان مردم نهاد در

را گوشزد می‌نماید. هر چند در این رهگذر خسارات پنهانی نیز به سرمایه‌های طبیعی و زیرساخت‌ها و غیره وارد می‌شود که متأسفانه در معادلات مدیریتی تالاب‌ها کمتر به آن‌ها پرداخته می‌شود.

از این موارد می‌توان به تهدید و نابودی بسیاری از گونه‌های گیاهی و جانوری و ذخایر ژنتیکی وابسته به تالاب‌ها که بسیاری از آن‌ها حتی شناسایی نیز نشده‌اند، افزایش تعداد، شدت و گل‌آلودگی سیلابها، کاهش حاصلخیزی خاک، نشست اراضی کشاورزی دشته‌ها در اثر افت بیش از حد آب‌های زیرزمینی، گسترش آفات و امراض گیاهی و جانوری، گسترش شوره زارها و طوفان‌های نم‌ناک، مهاجرت‌های اجباری حاشیه‌نشینان تالاب (مثل مهاجرت چندین هزار نفری مردم دشت بستک به استان گلستان در اثر خشک شدن بستک در دهه ۴۰ شمسی) و ... اشاره کرد.

در یک مطالعه یک‌جمله‌ای که در سال ۲۰۰۲ میلادی در مورد کشاوران به محیط‌های طبیعی کشورهای مختلف صورت گرفت، در کشور ایران هزینه خسارت اقتصادی ناشی از تخریب تالاب‌ها برابر با ۳۵۰ میلیون دلار آمریکا در آن سال بوده است.^۲

کشور بطور تخصصی و ویژه مسائل تالاب‌ها را دنبال می‌کنند و همیشه به عنوان وجدان بیدار جامعه در خصوص جلوگیری از تخریب تالاب‌ها عمل می‌کنند.

از طرفی اثرات منفی چند دهه فشار مضاعف به منابع تالابی کشور بتدریج خود را به کشور رسیده و با تشدید این سیر قهقرایی ترسناک پدیده تغییر اقلیم، عواقب ویرانگر آن بطور چشمگیر نمایان شده است. بروز پدیده گرد و غبار که نشاء اصلی آن بستر تالاب‌های خشک شده در مناطق کویری داخلی نظیر تالاب‌های هامان در استان، بختگان در فارس و گاوخونی درصفهان در سطح منطقه‌ای بستر خشکیده تالاب‌ها بین النهرین در کشور عراق و سوریه می‌باشد. آلودگی شدید آب برخی از تالاب‌ها به منابع آلاینده شیمیایی و بیولوژیک و رسوبات از جمله تالاب‌های انزلی و امیرکلايه در گیلان و آتش‌سوزی توربزارها یا پیت‌لندهای^۱ خشک شده که بدلیل متصاعد شدن گاز متان محبوس در این اراضی صورت می‌گیرد (نظیر آتش‌سوزی‌های خودبخودی تالاب‌های پریشان و گندمان) تنها گوشه‌هایی از مصائب نابودی تالاب‌ها می‌باشد که با توجه به اثرات مستقیم خسارات ناشی از آن‌ها به جوامع

انسانی لزوم اتخاذ رویکردهای نوین مدیریتی در تالاب‌ها و بطور کلی منابع طبیعی کشور

کتاب حاضر حاصل ۱۴ سال کار مداوم نگارنده در زمینه تالاب‌ها می‌باشد. با توجه به اینکه نویسنده علاوه بر کار کارشناسی در زمینه تالاب‌ها فرصت همکاری در تدوین قوانین مربوط به تالاب‌ها در برنامه‌های ۵ ساله سوم تا پنجم را نیز داشته و در این مدت بسیاری از پروژه‌های تالابی، فعالیت‌های علمی، مذاکرات بین‌المللی مرتبط با تالاب‌ها و دورهای کار در سازمان ملل و خارجی چه به عنوان فرستاده و به عنوان مدرس حضور داشته، به نظر می‌رسد مطالب این کتاب مثالها و ایده‌های مفیدی را ارائه نماید هرچند این ادعا را باید خوانندگان بساویند.

این کتاب شامل ۴ فصل است. در فصل یک سعی شده است که معرفت و شناخت خواننده نسبت به تالاب‌ها و ارزش‌ها و کارکردهای آنها افزایش یابد. در فصل دوم تالاب‌های ایران و ویژگی‌های کلی آنها تشریح شده است. در فصل سوم با استفاده از بررسی‌های موردی به تحلیل عوامل ناپایداری تالاب‌های کشور پرداخته شده و بالاخره در فصل چهارم جزئیاتی از رویکردهای نوین مدیریت تالاب‌ها و تجارب موفق کشور برشمرده شده است.

کلیه عکسهای استفاده شده در این کتاب توسط نگارنده از محیط‌های تالابی ایران و برخی کشورها گرفته شده است
 دکتر مسعود باقرزاده کریمی _ زمستان ۱۳۹۲

... مقدمه

مصنوع بشر مثل حوضچه‌های پرورش ماهی و میگو، آب‌بندان‌های کشاورزی، شالیزارها، حوضچه‌های نمک‌گیری، دریاچه‌های پشت سدها و کانال‌های آب نیز مشمول این تعریف کلی می‌شوند.

براساس طبقه‌بندی کنوانسیون رامسر ۴۲ تیپ تالاب در سه دسته اصلی زیر جای می‌گیرند: تالاب‌های ساحلی - دریایی^۲، تالاب‌های داخل خشکی^۳ و تالاب‌های مصنوعی^۴؛

تالاب‌ها از جمله مولدترین محیط‌های جهان هستند. برای مثال، برنج یکی از محصولات رایج تالابی، غذای نیمی از جمعیت جهان را تأمین می‌کند. این اکوسیستم‌ها گهواره‌های تنوع زیستی دنیا هستند که با فراهم ساختن آب و قابلیت تولید اولیه نقش مهمی در بقای گونه‌های بی‌شماری از گیاهان و جانوران وابسته خود ایفا می‌کنند.

اقتصاددانان و دانشمندان به طور روزافزون در زمینه ارزیابی تالاب ارزش‌ها و خدمات اکوسیستمی محیط‌های طبیعی از جمله تالاب‌ها مشغول به کار هستند. این وظیفه دشوار با تقریب‌ها و تردیدهای فراوان همراه است. برخی از مطالعات اخیر نشان می‌دهد که اکوسیستم‌ها سالیانه حداقل ۳۳ تریلیون

تالاب محیطی است که آب عامل اصلی تشکیل دهنده محیط‌زیست آن است. تالاب‌ها معمولاً زمانی شکل می‌گیرند که پهنه آب در سواحل زمین در نزدیکی سطح باشد. به عبارت دیگر آب کم عمقی پهنه‌ای از زمین را پوشانده باشد. تعاریف و تعبیرات مختلفی از اصطلاح تالاب در جهان رایج شده است که در این کتاب تعریفی است که کنوانسیون جهانی حفاظت از تالاب‌ها^۱ به شرح زیر عنوان نموده است: "مناطق پوشیده از مرداب، باتلاق، لجن‌زار یا آبگیرهای طبیعی و مصنوعی اعم از دائمی یا موقت که در آن آب‌های شور یا شیرین به صورت راکد یا جاری یافت می‌شود، از جمله شامل آبگیرهای دریایی که عمق آن‌ها در پائین‌ترین حد جزر از شش متر تجاوز نکند." با توجه به این تعریف، تالاب‌ها انواع گوناگونی از زیستگاه‌های رودخانه‌ها، دریاچه‌ها، کرانه‌های ساحلی، جنگل‌های حرا، لجن‌زارها و حتی تپه‌های مرجانی را در بر می‌گیرند. به علاوه انواع تالاب‌های

2. marine/coastal wetlands

3. Inland wetlands

4. Human-made w.

1. Ramsar-1971

دلار ارزش خدماتی بوجود می‌آورند که ۹/۴ تریلیون دلار آن از طریق تالاب‌ها تأمین می‌شود. تأثیر و تأثر متقابل اجزای فیزیکی، بیولوژیکی و شیمیایی یک تالاب مثل خاک، آب و گیاهان و جانوران، عملکردهای حیاتی متعددی برای تالاب ایجاد می‌کند. از جمله: ذخیره‌سازی آب، حفاظت در مقابل طوفان و فاضلاب، تخریب سیل، تثبیت خطوط ساحلی و مهیا کردن فرسایش، تثبیت مجدد آب‌های زیرزمینی، جابجایی آب از تالاب به درون سفره‌های زیرزمینی، تخلیه آب‌های زیرزمینی (جابجایی آب به سوی بالا و تبدیل آن به آب‌های سطحی)، تالاب‌ها آب از طریق تثبیت عناصر محلول، رسوبات دیگر آلودگی‌ها و تعدیل آب و هوای محلی. فلات مرتفع ایران که بیش از ۸۰ درصد خاک سرزمینی کشور ایران را در بر گرفته، به‌مراه دشت‌های وسیع سواحل خلیج فارس و دریای عمان و دریاچه خزر تنوعی از چشم‌اندازهای کوهستانی، کوهپایه‌ای، دشتی، کویری، ساحلی و ... را بوجود آورده است. همین ویژگی باعث شده که کشور ایران علیرغم قرار گرفتن در کمربند خشک و نیمه خشک جهان دارای میکرو اقلیم‌های متنوعی باشد، بطوری که از اقلیم‌های خیلی سرد تا خیلی گرم و از خیلی مرطوب تا خیلی خشک در آن یافت می‌شود.

تنوع اقلیم، پستی و بلندی‌های فراوان، وجود دو دریای وسیع در شمال و جنوب کشور و گسترش وسیع تشکیلات زمین شناسی دوران سوم زمین شناسی که اغلب شور هستند، باعث شده که انواع مختلفی از تالاب‌ها از جنگل‌های مانگرو و صخره‌های مرجانی گرفته تا دریاچه‌های کوهستانی و دشت‌های شور کویری در آن شکل بگیرند. از ۴۲ نوع تالاب مشخص شده توسط کنوانسیون رامسر در سطح جهان به جز یک نوع تالاب یعنی تالاب‌های تندرا بقیه در کشور ایران یافت می‌شوند که بیانگر تنوع بسیار زیاد تالاب‌های ایران است. همچنین تعداد تالاب‌های ایران واسطه وسعت کشور بسیار زیاد و محدوده تغییرات ابعاد آن‌ها بسیار وسیع است بطوریکه وسعت آن‌ها بین کمتر از چند هکتار تا بیش از ۱۰۰۰ هکتار در نوسان است. خنک‌ترین تالاب از تالاب‌های با ارزش جهان که سرور در قالب ۲۴ عنوان، با مساحت کل حدود ۵/۵ میلیون هکتار، به کنوانسیون رامسر معرفی شده و مشمول مقررات این کنوانسیون گردیده است.